

- поліпшення умов діяльності громадських організацій (зокрема правозахисних), підтримання правової ініціативи громадян;
- використання зарубіжного досвіду у сфері правового виховання та залучення міжнародних організацій для здійснення моніторингу правовиховної діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Coleman J. *Foundations of Social Theory* / J. Coleman. – Cambridge (MA), 1990. – 423 p.
2. Беккер Г. С. Экономический взгляд на жизнь / Г. С. Беккер // Нобелевская лекция 9 декабря 1992 г. ; Мировая экономическая мысль сквозь призму веков : в 5 т. – М. : Мысль, 2004. – 844 с.
3. Burt R. *Structural Holes the Social Structure of Compretition* / R. Burt. – Cambridge (MA), 1992. – 313 p.
4. Шаповалова Т. В. «Людський капітал», «соціальний капітал»: генеза, схожість і відмінність категорій / Т. В. Шаповалові // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. – 2012. – №10[181]. – С. 261–268.
5. Сукачов В. В. Політична довіра як складова соціального капіталу громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.01 / В. В. Сукачов ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 17 с.
6. Фукуяма Ф. Великий Разрыв / Ф. Фукуяма; пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 474 с.
7. Клочкова Д. М. Формування правової компетентності у сучасних студентів / Д. М. Клочкова // Освіта Донбасу. – 2011. – №2 (145). – С. 86–90.

I. I. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ГРОМАДЯН ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Останнім десятиліттям у суспільному розвитку притаманні фундаментальні зміни, які зумовили стрімке підвищення ролі знання в інформаційному суспільстві. Так, застосування знання, з одного боку, нині вважається головним джерелом та умовою соціально-економічного прогресу, а з другого – забезпечує на практиці компетентність членів суспільства.

Формування компетентності громадян пов'язане з низкою особливостей, головними серед яких є невизначеність місця та ролі людини в умовах динамічного розвитку інформаційних систем та специфіка нормативного регулювання людиною віртуального світу. В умовах розвитку нової соціотехнологічної реальності право покликане забезпечити свободу особистості у динамічній рівновазі між її інтересами та суспільною необхідністю. Отже, досліджен-

ня правової компетентності в епоху інформаційного суспільства є надзвичайно актуальним науковим завданням.

Правова компетентність традиційно розглядалась у межах проблематики соціального управління. І у вітчизняних, і у зарубіжних працях головна увага приділялася компетентності керівника або посадової особи, причому акцент робився на тому, що правова компетентність досягається через використання правового знання як методології одержання конкретних результатів, а також на суттєвій ролі компетентності у соціальному плануванні в умовах дезінтеграції соціальних інститутів [1; 2].

Новітні пострадянські та зарубіжні наукові праці присвячено дослідженню правової компетентності у зв'язку з правовою поведінкою та правовою культурою [3–9].

Аналізування стану розробленості проблеми актуалізує увагу до вивчення правової компетентності з позицій внутрішнього сприйняття особистості та зовнішнього впливу середовища, що перебуває у стані динамічної нерівноваги. Отже, метою нашого виступу є показ особливостей формування правової компетентності та її впливу на правову поведінку особистості в суспільстві, що трансформується.

Сучасний український соціум переживає період нестійкого розвитку, радикальних інституціональних змін, на тлі якого зростає значущість нормативно-правового регулювання інформаційного простору. Професіонали правотворчої сфери мають добре орієнтуватися як у реальному, так і віртуальному світі, адже від чинного законодавства залежить забезпечення безпеки держави. Що стосується громадян, то їх правову стабільність забезпечує правомірна поведінка, яка базується на їх правовій компетенції і забезпечує врешті-решт сприятливі умови для соціальних перетворень. Слід обов'язково враховувати, що в перехідному соціумі громадяни не тільки адаптуються до нових прав, свобод та лексики самостійності і незалежності, а й пристосовуються до неправового простору, який утворюється на тлі системних реформ. Так, в умовах соціальних трансформацій руйнуються більшість інституціональних та нормативних стандартів, встановлюються нові правила правової взаємодії при надзвичайному зростанні індивідуального поведінкового вибору, який у свою чергу суттєво впливає на конструювання правового поля держави.

У правознавстві сталим є розуміння правової поведінки як соціальнозначущих дій, підконтрольних свідомості і волі індивіда/спільноти та передбачених нормами права. Традиційно виділяють також правомірний і неправомірний типи поведінки. Філософський підхід до аналізування правомірної

поведінки дозволяє встановити, що вона мотивована як раціональними, так і позараціональними чинниками: до перших належать знання про вимоги правових норм та санкції за невиконання цих норм, до других – соцієтально-архетипні структури, в яких зафіксовано уподобання щодо певного типу регуляції відносин. Виходячи з цього, правову компетентність можна визначити як сукупність здібностей, настанов, знань, навичок, умінь, особистих якостей, що дозволяють людині ефективно діяти у правовому полі.

Спираючись на концепцію Х. Мюнклера, можна виділити такі складові правової компетентії: когнітивну (певний рівень правових знань, а також готовність і здатність оволодівати цими знаннями); процедуральну (знання і здібності, необхідні для того, аби потенційний правовий актор мав дійсну можливість реалізувати існуючі в межах даного інституційного порядку можливості); габітуальну (наявність навичок та внутрішніх настанов для відповідної практичної активності людини) [10]. Отже, правова компетентність містить не тільки інтелектуальні, а й моральні якості.

Слід також зазначити, що рівень правової компетентності суттєво зумовлений правовою соціалізацією. Саме у процесі правової соціалізації особистість набуває правової компетентності, яка передбачає не тільки рівень правових знань, а й певну настанову на правові норми, що у свою чергу проявляється в готовності діяти або правомірно, або неправомірно.

Значне місце у розвитку правової компетентності посідає також правове інформування, найбільш ефективними засобами якого є: особиста ініціатива для ознайомлення з правовою літературою, звернення до юридичних консультацій, офіційні запити тощо.

Рівень правової компетентності може знижуватися через складність правового матеріалу, надмірно розгалужене законодавство, велику кількість підзаконних актів, а також ускладнення у забезпеченні громадян правовою інформацією. Підвищенню ж рівня правової компетентності сприяють викладення законодавства у доступній формі, діяльність добровільних консультантів та громадських організацій.

Однак правова компетентність сама по собі ще не є гарантією правомірної поведінки особистості. Слід урахувати, що правове регулювання в сучасній Україні здійснюється в умовах очевидної невідповідності між презумпцією знання права та необхідним для ефективної орієнтації в сучасному світі обсягом правових знань.

Особливості формування правової компетентії у сучасному суспільстві пов'язані також з якісно новою роллю інформації та знання, поширенням інтелектуальних технологій та суттєвим зростанням кількості людей, зайнятих в інформаційній сфері. Зазначені чинники спричиняють перегляд місця і ролі

людини в умовах інформаційних систем, а також актуалізують проблему неадекватності правових засобів для регулювання ситуацій, пов'язаних з розвитком електронно-цифрового світу.

Так, на правову компетентність значним чином впливають інформаційні технології, які викликали кардинальні зміни в усіх сферах сучасного соціуму. Йдеться передусім про «віртуальні держави», «віртуальні економіки», особливі просторово-часові характеристики інформаційної інфраструктури, ділимість та відтворюваність самої інформації. Як наслідок засобом впливу правової компетентності на правову поведінку особистості стають правові та квазіправові механізми регулювання інформаційного суспільства. Перші містять здатність людини орієнтуватися у правовому полі з урахуванням розвитку нової соціотехнологічної реальності. Другі зумовлені специфікою взаємодії людей у віртуальному світі, яка здійснюється на основі правил оброблення, збереження та передавання інформації. Ці аспекти впливу контролюються з допомогою суспільних та частково державних засобів захисту, а також технічними засобами самозахисту користувачів.

Український соціокультурний простір багато в чому зумовлює правову компетентність та правову поведінку громадян. Слід підкреслити, що права компетентність історично розумілась як знання громадянином його обов'язків. Наприклад, від підданого Російської імперії вимагалось сприяння верховній владі та слідування присязі на вірність государеві.

Говорячи про позараціональний рівень правової поведінки, треба наголосити на соціетально-архетипних структурах особистості. Так, особливості мотивації правової поведінки українців визначаються такими соціокультурними засадами, як почуття громади у поєднанні з принципом вільнолюбивого індивідуалізму, прив'язаності до етноареалу тощо. Зокрема, усвідомлення колективного, громадського буття ціннісно закріплює пріоритет морального, а не правового регулювання суспільних відносин. Природі людини взагалі притаманні етичні принципи, споконвічні правові начала, що виконують у суспільстві регулюючу функцію. Отже, засадою ідеалу суспільного устрою виступають загальнолюдські цінності, а не правові норми.

Говорячи про вплив правової компетентності на правову поведінку особистості у сфері нормативно-правової регламентації, слід торкнутися проблеми ступеня зацікавленості українських громадян у регулюванні відносин на основі правової поведінки та правової компетентності. На жаль, спостерігається невідповідність формально-правових імперативів чинного законодавства України їх же реалізації. Так, зокрема, габітуальна складова правової компетенції характеризується певним дуалізмом: з одного боку, громадяни

розуміють значущість та необхідність демократії, а з другого – переконані у неможливості здійснення її у повному обсязі.

Низький рівень знання чинного законодавства та його галузей у свою чергу притаманний когнітивній складовій правової компетентності. Громадяни сучасної України не в змозі власними зусиллями опанувати законодавство та поліпшити ситуацію з правовою поінформованістю.

Нарешті, процедуральна складова характеризується низьким рівнем інтеріоризації правових норм, що у свою чергу свідчить про небезпечно-кризову тенденцію до зниження усвідомлення громадянами власної правосуб'єктності як такої. Під впливом негативних чинників руйнуються відчуття власної гідності, особистісні підвалини, які могли б сформувати активний конструктивний опір негативним наслідкам. Так, криміналізація суспільства ускладнює формування правової поведінки та правової компетентності особистості. Вельми серйозною загрозою безпеці особистості виступає латентна злочинність, складовими якої є нез'ясовані, незареєстровані або недоведені протиправні дії. З одного боку, розв'язати цю проблему можна як раз за рахунок підвищення рівня правової компетентності, однак, з другого боку, криміналізація правосвідомості особистості сприяє використанню правової компетенції для здійснення протиправних дій. Як наслідок – порушення у суспільній свідомості принципу рівності громадян перед законом та судом.

Таким чином, у процесі правової соціалізації особистість набуває правової компетенції, яка у свою чергу структурує правову поведінку, що може бути як правомірною, так і протиправною. Правова компетентність дозволяє не тільки об'єктивувати та інтеріоризувати правові знання, а й мотивувати правову поведінку громадян. Вплив правової компетентності на правову поведінку визначається когнітивною, процедуральною та габітуальною складовими. Правове регулювання в українському соціумі здійснюється в умовах невідповідності між презумпцією знання про право та обсягом правових знань, який потребується людині для орієнтації у сучасному світі. Отже, підвищення правової компетентності громадян, формування у них готовності до правомірної поведінки, а також визнання права засадничою цінністю є найважливішими чинниками, які підвищують безпеку сучасного українського соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева ; ред. пер. КоМ. С. Ковалева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
2. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.

3. Денисенко И. К. Правовая социализация и правовая компетентность личности / И. К. Денисенко // Общество и право. – 2012. – № 2 (39).
4. Кічук Я. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я. Кічук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. педагог. – Вип. 23. – 2008. – с. 141–147.
5. Правовое образование в общеобразовательных учреждениях: проблемы реализации концепции модернизации образования: матер. Всерос. науч.-правов. конф. – М. : Изд. дом «Новый учебник», 2003. – 160 с.
6. Бондарев А. С. Правовая антикультура в правовом пространстве общества / А. С. Бондарев. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2006. – 192 с.
7. Федик С. І. Формування правової культури студентів-юристів: теоретичні та прикладні аспекти (на матеріалах діяльності навч. закладів з підготовки молодших спеціалістів) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Є. І. Федик ; Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 1996. – 206 с.
8. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. В. Осика; Ін-т зак-ва Верхов. Ради України. – К., 2004. – 20 с.
9. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку: матер. міжнар. наук. конф., м. Харків, 12 жовтня 2007 р. / ред. кол. Ю. П. Битяк та ін. ; НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування. Акад. правов. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – 216 с.
10. Мюнклер Х. Гражданская компетентность. / Херфрид Мюнклер // [http://www.academy, go.ru/Site/GrObsh/Publications/Munkler1.shtml](http://www.academy.go.ru/Site/GrObsh/Publications/Munkler1.shtml).

Г. П. Ковальова

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство перебуває в процесі активного пошуку і розроблення загальної парадигми власного правового, політичного, соціокультурного та економічного розвитку. Поступальний та динамічний розвиток українського соціуму вимагає постановлення нових завдань, стратегічно важливих для державного, правового і культурного будівництва. Одним із таких завдань суспільного розвитку все частіше вважається становлення правового суспільства, що передбачає зміни правової культури та правової свідомості населення.

Проблема правової зрілості завжди була важливим аспектом формування правової культури, але в епоху суспільних трансформацій вона набуває особливої значущості. Сьогодні правове виховання виступає найголовнішим чинником, від якого залежить успіх перетворень у правовій сфері. Від рівня правової зрілості громадян напряму залежить успіх втілення в життя ідеї